

KOMÁRKOVA
JAZYKOVĚDNÁ
OLOMOUC 2025

*Mluvená čeština
v současném lingvistickém výzkumu*

Sborník abstraktů | Book of Abstracts

27.–28. 2. 2025

Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Department of Czech Studies
Faculty of Arts, Palacký University in Olomouc

Václav Jonáš Podlipský a Šárka Šimáčková

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Jak se vyvažuje fonetická flexibilita v komunikační situaci s dlouhodobou stabilitou fonologického systému

Zkoumáme vnímání a výslovnost řeči v proměnlivých komunikačních situacích. Zajímá nás, jak se fonologický systém vyrovnává s potřebou mluvčích přenastavit fonetické parametry percepce i produkce řeči v závislosti na komunikačním kontextu. V přednášce shrneme výsledky čtyř psycholingvistických studií o češtině lišících se zdrojem fonetického posunu.

První studie se zabývala okamžitou úpravou fonetických vlastností hlásek způsobenou aktuálně vnímanými řečovými podněty. Zkoumali jsme spontánní fonetickou imitaci drobných umělých manipulací výslovnosti při opakování právě slyšených slov. Otázkou bylo, zda směr manipulace hlásek, který buď posílil, nebo ohrozil fonologický kontrast, ovlivňuje pravděpodobnost a míru imitace. Připravili jsme nahrávky českých slov s prodlouženým nebo zkráceným trváním dlouhého /u:/ a slov s prodlouženým nebo zkráceným trváním znělého intervalu před explozí (tj. záporného Voice Onset Time, VOT) iniciálního /d/. Experiment s 16 českými mluvčími odhalil imitaci prodlouženého VOT u /d/, ale nikoli jeho zkrácení (které bylo sice percepčně trochu výraznější, oslabovalo ale kontrast s /t/), zjistil imitaci prodlouženého /u:/ a jen omezenou míru imitace (postřehnutelnějšího) zkrácení /u:/ (opět naznačující podvědomou ochranu kontrastu s jeho fonologickým protějškem). Replikace se 17 mluvčími, při které nebyla slova poslouchána izolovaně, ale v krátkém větném rámci s normalizovaným artikulačním tempem, potvrdila imitaci prodloužení /u:/ a nenalezla žádnou imitaci jeho zkrácení. Druhá studie zkoumala fonetickou flexibilitu bidialektálních mluvčích a její vliv na zachování kontrastivní samohláskové délky. V řeči mladých mluvčích ze slezských měst jsme posuzovali fonetické změny vyvolané manipulací formálnosti komunikačního kontextu. Slezská čeština redukuje kontrast samohláskové délky. Porovnávali jsme proto trvání /a:/ v řeči 12 Slezanů a 6 kontrolních mluvčích obecné češtiny. Následně 102 posluchačů určovalo, zda mluvčí pochází z Ostravska. Slezané buď pobývali pouze ve Slezsku, nebo studovali v Olomouci. U těchto „mobilních“ Slezanů experiment rozlišoval mezi čtením textu vrstevníkoví ze Slezska a učiteli mluvčímú spisovnou češtinou. Měření trvání /a:/ i identifikace

přízvuku českými posluchači potvrdily rozdíly mezi slezskou a obecně-českou výslovností. V případě mobilních Slezanů akustická ani poslechová data neposkytla důkazy o dlouhodobé změně od slezské výslovnosti směrem k obecné češtině. Samohláskové trvání ale u nich ukázalo fonetické přizpůsobení se komunikační situaci: v přítomnosti mluvčího spisovné češtiny konzistentně produkovali delší /a:/ a kratší /a/, než když mluvili s vrstevníkem ze Slezska. Trvání se měnilo dynamicky, ovšem bez neutralizace délkového kontrastu.

Třetí a čtvrtá studie zkoumaly, jaký vliv má na fonologický systém mateřštiny osvojování a užívání cizího jazyka. Předmětem studie se 7 předškolními dětmi navštěvujícími kurz angličtiny byly změny v jejich výslovnosti anglických samohlásek /i, ɪ, e, æ, ʌ/ v závislosti na kvalitě anglické mluvy, jíž byly v kurzu vystaveny. Zároveň šlo o porovnání jejich výslovnosti moravských protějšků /i:, i, e, a/ na začátku a na konci kurzu. Formantová měření doložila posun samohlásek v mateřštině směrem k anglickým hodnotám: moravské /i:, i/ se začaly více překrývat s anglickým /i/, posun moravského /e/ vedl k většímu překrytí s anglickým /æ/ a moravské /a/ se asimilovalo k anglickému /ʌ/. Děti se v řečové produkci zjevně spoléhaly na kategorie společné pro oba jazyky, dynamicky se měnící podle množství a vlastností vnímané řeči. Předmětem studie s 10 dospělými bilingvními mluvčími výborně ovládajícími angličtinu byla mezijazyková interference. Jejich nahrávky byly pořízeny jak v jednojazyčném komunikačním módu, kdy celý experiment probíhal buď v angličtině, nebo češtině (a pak byli srovnáváni s 12 monolingvními Čechy), tak v módu dvoujazyčném, kdy tlumočili slyšené anglické věty do češtiny a naopak. Měřili jsme VOT českých a anglických exploziv /p, t, k/ a formanty českých samohlásek /u, u:, o, o:, a, a:/ a jejich anglických protějšků /ʊ, u, ʊ, ə, ʌ, ɑ/. Pozorovali jsme pouhé náznaky interference angličtiny v češtině. U těchto dospělých se fonologický systém mateřštiny jeví jako odolný vůči vlivům cizího jazyka, na rozdíl od dětí, jejichž fonologické kategorie vykazují vyšší míru přizpůsobivosti.

Naše studie ukazují, že fonetická flexibilita a fonologická stabilita se nevyklučují, ale dynamicky se doplňují v závislosti na kontextu. I když mluvčí spontánně přizpůsobují fonetické parametry své řeči, jejich fonologický systém se zdá odolný vůči změnám, které by narušovaly kontrast mezi kategoriemi. U dětí, jejichž fonologické kategorie jsou ještě ve vývoji, je patrná vyšší adaptabilita, což podtrhuje význam rané zkušenosti pro formování řečových vzorců. U dospělých k fonologické stabilitě přispívá dlouhodobá ochrana jazykové struktury před fonetickým přizpůsobováním se odlišné výslovnosti (tj. idiosynkratickým, dialektálním či cizojazyčným rysům).

HLAVNÍ PROGRAM / MAIN PROGRAMME

Příčiny problematických jevů v české výslovnosti polských bohemistů

Navrhovaný příspěvek je věnován problematice české výslovnosti u polských nerodilých mluvčích, konkrétně studentů bohemistiky Ústavu slovanské filologie Jagellonské univerzity v Krakově, jejichž vybrané výslovnostní problémy přetrvávají po celou dobu nejen bakalářského, ale i magisterského studia.

Autorka postupuje od akustické charakteristiky řeči k typickým foneticko-fonologickým znakům češtiny a toto porovnává s poslechem jazyka a hudby. Následně přechází k prezentaci a komparaci vybraných česko-polských foneticko-fonologických jevů. Výslovnostní problémy polských studentů dokládá autorka konkrétními příklady vycházejícími z vlastní více než patnáctileté praxe s Poláky v češtině jako cizím jazyce.

V návaznosti na výzkumy z oblasti tlumočení autorka zdůvodňuje, že na výslovnost cizího jazyka má vliv mj. transfer strategií výslovnosti z mateřštiny (v případě polských bohemistů bývá minimální, protože studenti s výslovností během středoškolského studia nepracovali) a dále zvnitřnění slyšeného. Bylo prokázáno, že hlásku umíme lépe vyslovit díky procesu zvnitřnění konkrétních jazykových prostředků, když ji slyšíme. Proces zvnitřnění jazykových prostředků je navíc součástí konstrukce porozumění.

Příspěvek obsahuje také ukázky nahrávek studentů bohemistiky 3. a 5. ročníku výše uvedené univerzity. V nich se ukazuje, že – ačkoli je výslovnost běžnou součástí výuky češtiny jako cizího jazyka pro bohemisty – teprve na vysoké úrovni znalosti cizího jazyka jsou studenti schopni vhodně využívat strategii sebezpozorování a tzv. „vnitřní sluch“, o němž se zmiňoval už Miloš Weingart. Proto je při nácviu výslovnosti třeba postupovat od receptivní dovednosti *poslech s porozuměním* k následné produkci, tj. *výslovnosti*.

Výše uvedené vede autorku do jisté míry k polemice s aktuální koncepcí SERR, která při výuce blízkých slovanských jazyků nefunguje ve všech aspektech výuky češtiny jako cizího jazyka, ačkoli je pro výuku jazyka oporou a inspirací.

Modální částice s imperativem v mluvené češtině

Jistotně modalitní postoje, vyjadřované vedle modálních sloves a sloves myšlení specifickými epistémickými částicemi, jsou komponentem významové struktury

výpovědi typicky s konstatační formou, tj. indikativních či kondicionálních, signalizujících (reálnou či podmíněnou) platnost propozičního obsahu. Epistémické částice v nich vyjadřují různou míru jistoty mluvčího o platnosti propozičního obsahu výpovědi na škále od „je jisté, že p“ přes „je možné, že p“ až po „je jisté, že non p“: *Možná se ještě vrátí.*; *Kdyby mohl, určitě by se ještě vrátil.*; *Ten se už jistě nevrátí.* Výrazy epistémické modaloty (jako jsou partikule *asi*, *možná*, *snad*, *určitě*), ale překvapivě nacházíme i v konstrukcích s imperativní formou slovesa: *Možná tam nechoď*; *Určitě se ozvěte*; *Tak se asi měj*.

Morfologický imperativ je primárním prostředkem k vyjádření direktivu, tj. k signalizaci zejména dvou komunikačně-postojových kategorií, a to výzvy a zákazu. Oblast široce vymezené direktivnosti je ale funkčně rozmanitá. Imperativ slouží k vyjádření různých apelativních postojů (rady, doporučení, povolení, varování, výhrůžky ad.) a uplatňuje se i jako výrazový prostředek k manifestaci návrhu nebo přání. Příspěvek sleduje, jakým způsobem se modální partikule ve spojení s imperativní formou slovesa spolupodílejí na realizaci různých postojových hodnot. Všírá si jak konstrukcí se syntetickými imperativními tvary, tak konstrukcí s opisným imperativem. Typy epistémicky modalizovaných imperativních výpovědí jsou ilustrovány doklady z mluvených projevů monologického i dialogického charakteru obsažených v korpusech formální i neformální mluvené češtiny.

Kateřina Bujoková, Tanja Kocjančič

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Articulatory analysis of Czech syllabic and non-syllabic /r/ and /l/

In Czech, /r/ and /l/ can function as a syllabic peak, resulting in both syllabic and non-syllabic variants of these consonants. Non-syllabic variants can be realized as a singleton or part of a consonantal cluster, while syllabic variants can be positioned between two other consonants or in a word-final position following a consonant. However, little is known whether the syllabicity status affects the articulation of these sounds and whether syllabic consonants behave more like vowels in terms of coarticulatory resistance, where vowels show higher resistance than non-syllabic consonants.

To address this question, four adult Czech speakers were recorded producing three repetitions of 15 disyllabic words per consonant: 5 with syllabic variant, 5 with non-syllabic in consonantal cluster, and 5 with non-syllabic in syllable-final position followed by a consonant (e.g. *krky – kroky – korky*). Additionally, the consonants preceding the target differed in their place of articulation: bilabial, alveolar, or velar (e.g. *blbý – slza – klky*). The recordings consisted of audio

and midsagittal lingual ultrasound data. The articulatory analysis included the shape and position of the entire tongue contour, the highest points of the tongue in the alveolar, palatal, velar, and pharyngeal region of the oral cavity, and the horizontal position of the tongue root. Overall, the results show no difference between the syllabic and non-syllabic variants, with both having similar tongue shapes and positions. However, syllabic variants seem more like the non-syllabic in consonantal clusters. Syllabicity also did not affect coarticulation differently, and syllabic variants did not show the resistance observed in vowels. Interestingly, the tongue exhibited great stability in its active part (front of the tongue for /r/ and /l/) and increasing variability in posterior parts which are not actively involved in the articulation of these two sounds.

Ondřej Drobník

Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni

Irelevantní konstrukce s "ať"

Cílem mého příspěvku bude průzkum variability českých irrelevantních konstrukcí tvořených okolo spojky *ať* (např. *ať je sebelepší, ať to dělá jakkoli*). Příslušné výrazivo je v českých gramatikách v základu sice popsáno, nicméně relativně lakonicky. Na základě své disertační práce, která se věnovala podobným výrazům v češtině a ve francouzštině, se domnívám, že variabilita tohoto typu konstrukcí bude daleko větší, než se uvádí v gramatikách – tím spíš v mluvené češtině. Částečně proto vyjdu i z výsledků disertace. Příspěvek bude teoreticky zakotven v konstrukční gramatice, kterou jako rámeček volím zejm. ze dvou důvodů: jednak nemá problém s popisem velkého množství korpusových dat (Laura Janda proto hovoří o „data-friendly theory“), jednak umožňuje modelovat tzv. konstrukční sítě, díky kterým lze zmapovat celou „rodinu konstrukcí“, která se konstituuje právě kolem spojky *ať*.

Data pro svůj výzkum budu čerpat ze dvou zdrojů. Prvním z nich bude již zmíněná disertační práce, díky níž mám k dispozici solidní bázi příslušných okurencí – nicméně nejde o doklady mluvené, nýbrž psané (beletrie, publicistika i tzv. non-fiction). Druhým, pro tento výzkum klíčovým zdrojem dat bude korpus Oral v1 (ČNK), čiže korpus neformální mluvené češtiny.

V závěru výsledky z obou zdrojů porovnám, zohledním i dosavadní gramatografii – a následně představím popis vlastní, a to včetně možné kognitivistické / konstrukčně gramatické interpretace.

„I mému dědovi říkali pan Vejkrychta, asi se jim to lépe vyslovovalo...“ K užívání příjmení v mluvené komunikaci

Osobní jméno je nedílnou součástí identity člověka. Jakékoli zásahy do oblasti jmen (ať už záměrné, nebo nezáměrné), jako je např. komolení, záměna za jiné jméno apod., bývají jejich nositeli negativně hodnoceny a mohou vést k různým omylům a nedorozuměním. Zvláště osobní jména cizího (či domněle cizího) původu v mluvčích někdy vyvolávají nejistotu týkající se jejich správné výslovnosti. Na tuto potřebu korektního vyjadřování pak reagují praktické příručky jako např. *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině* (Strahl, 1999), *Čtete je správně?* (Honzáková – Honzák – Romportl, 1996) či šestidílná *Výslovnost a skloňování cizích vlastních jmen v češtině* (Zeman, 1998–2006) aj. Náš výzkum bude vycházet z dotazů adresovaných jazykové poradně Ústavu pro jazyk český AV ČR. Cenným pramenem budou také dopisy, které posílají posluchači do rozhlasového pořadu *O původu příjmení* (ČRo2). Ty se sice primárně týkají etymologie příjmení, ale problematika (nekorektní) výslovnosti a komolení se v nich příležitostně také objevuje. Excerptovaný materiál bude klasifikován na základě jednotlivých témat (např. záměny hláskově podobných příjmení, lidová etymologie vedoucí k výslovnostní variabilitě příjmení, a to i v rámci téže rodiny, specifika při představování se v případě nositelů méně obvyklých příjmení, nejasnosti kolem zvukové podoby příjmení před svatbou) a zohledněny budou rovněž dílčí jazykové jevy (kolísání samohláskové kvantity, záměny artikulačně blízkých souhlásek, přizpůsobování hláskového skladu příjmení obvyklé české fonotaktice atp.). Navážeme tak na předchozí výzkumy O. Suchánkové (*O výslovnosti některých německých příjmení, Naše řeč*, 1984), J. Matúšové (*Jak čtete a píšeme naše příjmení, Naše řeč*, 2007), V. Štěpánové (*Výslovnost cizích slov, vlastních jmen, zkratek a některé další fonetické dotazy v jazykové poradně, Naše řeč*, 2013) aj. Zvláštní zřetel bude v neposlední řadě kladen na obecněji pojatou otázku týkající se hranice mezi rodinným výslovnostním územím, který lze hodnotit jako přijatelný/odůvodnitelný, a z jazykového hlediska stěží obhajitelným odklonem od písemné podoby daného příjmení.

Jana Hoffmannová, Lucie Jílková

Ústav pro jazyk český AV ČR

Výraz cože v mluvené komunikaci: otázky pravé vs. nepravé podivové

Fenomén otázky je dlouhodobě předmětem zájmu českých lingvistů (shrnutí dosavadních výkladů viz např. Zeman – Hoffmannová – Jílková, 2019); a zájem

vyvolávají mj. různé možnosti klasifikace otázek. Vedle tradičních přístupů (např. dělení otázek na zjišťovací a doplňovací) vystoupily – zejména s rozvojem výzkumu mluvených projevů – do popředí možnosti další, jako je rozlišování otázek pravých a nepravých. Zároveň vzbuzují pozornost i symptomatické výrazy, kterými jsou některé výrazné typy otázek uvozovány; ve výše zmíněné práci jsme rozebírali otázky uvozené výrazy *jak* a *až tak*, které uvozují nepravé otázky podivové. (K tomuto termínu srov. Müllerová, 1982, nebo Grepl – Karlík, 1998.) Nyní se chceme zaměřit na otázky uvozené výrazem *cože*. Zaujalo nás, že tento výraz může uvádět a) pravé otázky, které mají klasickou tázací (interrogativní) komunikační funkci: tazatel žádá partnera, aby mu pomohl odstranit určitý vědomostní deficit. V tomto případě je deficit způsoben tím, že tazatel neporozuměl předchozímu sdělení partnera, něco přeslechl, nepochopil apod. Zdvořilejším exponentem této funkce je výraz *prosím*.

Může dále uvádět b) nepravé otázky podivové, které mají výrazné pragmatické pozadí; vyjadřují údiv, překvapení mluvčího nad něčím, co neočekával, případně i pochybnosti, nedůvěru, nesouhlas. (Srov. k tomu i současné výzkumy Florence Oloffové; autorka srovnává fungování signalizátorů *jo*, *fakt* a *cože* v této funkci a používá pro ně termín *newsmarks*.)

Metodologie výzkumu je založena a) na analýze funkčněstylistické a pragmalingvistické; b) na využití psaných a mluvených korpusů ČNK (chceme totiž ověřit hypotézu, že v mluvených projevech převažují otázky pravé zaměřené na eliminaci neporozumění, zatímco v projevech psaných otázky nepravé, které zejména v uměleckých textech zvyšují dramatickост dialogů); c) v mluvených projevech na sledování aspektů prozodických; intonační průběh otázkového *cože* se podle předběžných zjištění u pravých a nepravých (podivových) otázek markantně liší. Specifickou melodii podivových *cože* supluje v psaných rozhovorech rámcové segmenty jako *řekl překvapeně*, *podivil se*, *vykřikla*, *vyhrkla*...

Karel Jirovec

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Suprasegmentální nářeční rys jako prostředek emfáze u mluvčích jihočeského nářečí

Tento příspěvek sleduje specifický nářeční rys jihozápadočeské podskupiny makrodialektu české nářeční skupiny (tedy i rys jihočeského úseku), jímž je reliktní slovní přízvuk na penultimě u slov nacházejících se, z hlediska aktuálního členění větného, v jádru výpovědi, přičemž přízvučná slabika tohoto slova je spojena s vrcholem melodického průběhu. Měření, ze kterého v tomto příspěvku vycházíme, pramení z výzkumu, v němž došlo k analýze autentického zvukového

materiálu mluvčích sledovaného nářečí napříč čtyřmi rozdílnými generacemi (lidí narozených mezi lety 1890–2004) pocházejících z oblasti doudebského okrajového úseku (tzv. „doudebské nářečí“), který je součástí jihočeského nářečního úseku. Jedná se o oblast, v níž by měly být rysy společné pro celou jihočeskou skupinu zachovány v míře největší (mimo výskyt dalších, čistě okrajových rysů). Cílem tohoto výzkumu bylo zachytit vývoj sledovaného nářečního rysu, který se u současných mluvčích ustaluje jakožto akustický prostředek emfáze. Metodologicky se jedná o výzkumnou sondu, jejímž předmětem byla instrumentální analýza promluv 28 mluvčích, které trvaly dohromady zhruba 10 hodin (za pomoci počítačového softwaru Praat). Vývoj (či spíše mizení) sledovaného nářečního rysu se u posledních dvou generací mluvčích ustaluje především u čtyř- a více-slabičných slov stojících v jádru výpovědi. Mluvčí náležící k posledním dvěma generacím používají sledovaný nářeční rys ve srovnatelné míře, a to zejména již pouze jako zmíněný akustický prostředek emfáze.

Z analýzy současných nahrávek promluv jihočeského nářečí vyplývá, že mluvčí používají sledovaný nářeční rys (s přihlédnutím na celé komunikáty) nedůsledně – zhruba ve 20–25 % míst s potenciálním výskytem. Téměř pokaždé však mluvčí sledovaný nářeční rys použijí v případě, když zdůrazňovanou informací ve výpovědi pronesou s emocionálním zabarvením, tedy pod vlivem emfáze. Nářeční rys se tedy ve sledované oblasti pravděpodobně stává akustickým prostředkem, jelikož je snadno rozpoznatelný v proudu řeči (např. pro posluchače žijící mimo jihozápadočeský úsek se tento nářeční rys jeví jako velice nápadný). Sledovaný jev se jeví jako dominantní (živý) rys zkoumaného nářečí.

Tanja Kocjančič, Jitka Veronkova

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

How does the position of the R and L sounds affect their correct pronunciation in Czech as L2?

Chinese and Korean learners of Czech often show difficulties in the perception and production of Czech R and L, since such contrast does not exist in their native languages. This causes poor differentiation between the two sounds and their mispronunciations, which further leads to reduced intelligibility in L2. R and L are thus an important target in pronunciation training. The aim of the study was to explore the effect of the target sound position within a syllable on its pronunciation, particularly before pronunciation training and after training with lingual ultrasound feedback. We recruited four L2 Czech speakers with Chinese and Korean as L1 (3 females, 1 male) who received 3–4 systematic R/L pronunciation training sessions with ultrasound feedback. Speech data was collected

as audio and ultrasound recordings: before the training (T1), after two training sessions (T2), and after the last session (T3). Additionally, a perception test was performed at T1. To assess pronunciation, the participants read 48–62 words containing R/L in specific positions: initial position before a vowel, intervocalic, final after a vowel, in a consonant cluster as a nonsyllabic and syllabic variety. Each production was evaluated for correctness via perceptual evaluation, acoustic representation, and ultrasound tongue images. The biggest difference in correctness score between R and L at the beginning of the training was in the initial position of the word (100% for L, less than 10% for R), however, this position showed the most post-training progress for R. One of the most difficult positions for L is the final position after vowel; positive progress was seen here as well, but not as significant as in case of R in the initial position.

Michaela Kopečková

Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Realizace rázu a protetických hlásek v dialogu mluvčích z různých nářečních oblastí

V příspěvku budou prezentovány dílčí výsledky analýzy dialogů neprofesionálních mluvčích. Cílem je zjistit a popsat současné regionální tendence ve výslovnosti, přičemž sledujeme primárně realizaci hlásek a hláskových spojení.

V představované studii se zaměříme na realizaci rázu a protetických hlásek. Ráz je přirozeně užíván před vokály na hranici slov, případně prefixu a slovního základu. V souvislosti s regionálním původem mluvčích je uváděno, že mluvčí z oblasti Moravy a Slezska mají tendenci ráz častěji vynechávat a slova tzv. vázat. Za ortoepickou odchylku se pak považuje absence rázu v kombinaci s neslabičnou prepozicí, např. v *Ostravě* [v ostravje] (Hůrková-Novotná, 1995). Za výslovnostní odchylku před vokály je považována také proteze. Konkrétně zde hovoříme o protetickém *v-* ([vokno]), jež je typickým jevem obecné češtiny, a protetickém *h-* ([holomóc]), které se objevuje u mluvčích ze středomoravské nářeční skupiny (Křčmová, 2017).

V rámci analýzy byly zkoumány spontánní dialogy 58 mluvčích (39 žen, 19 mužů) ze čtyř hlavních nářečních skupin – české, středomoravské, východomoravské a slezské. Projev jednoho respondenta trval průměrně 5 minut. Zaměřili jsme se na tendenci k vynechávání rázu, využita byla metoda výpočtu míry chybovosti (*v* %). Sekundárně byla zkoumána realizace proteze a její vliv na míru chybovosti při absenci rázu. Jednotlivé mluvčí jsme porovnali s ohledem na atributy – nářeční oblast původu a pohlaví. Následně jsme zohlednili faktory, jež mohly výsledky ovlivnit – profese, život v jiných oblastech, mluvní tempo atp.

Na základě zjištěného lze konstatovat, že tendence k vynechávání rázu je patrnější u respondentů z Moravy a Slezska (průměrně 50 %) oproti mluvčím z Čech (34 %). Při započítání realizace proteze se u Moravanů/Slezanů výsledná klasifikace téměř nemění, u mluvčích z Čech se míra chybovosti zvýší na 44 %. V případě atributu pohlaví větší rozdíly zjištěny nebyly.

Na výsledné hodnoty měly vliv další faktory. V případě profese je i ve sponatánní mluvě patrná nižší míra chybovosti u učitelů. Respondenti s rychlejším tempem řeči tendují k častějšímu vázání slov. Stěhování mluvčích do jiných nářečních oblastí pak může mít vliv na realizaci proteze, např. se objevila u mluvčích ze Slezska, která několik let žila v Jindřichově Hradci.

Marek Lollok

Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita v Brně

Stylizace mluvené komunikace v (současném českém) dramatu

Příspěvek tematizuje vztah mluvenosti a psanosti v dramatických textech. S ohledem na tvarová i funkční specifika dramatu pojmenovává hlavní principy jeho kompoziční i jazykové výstavby, přičemž se zaměřuje zejména na dramatický dialog jakožto jednu z možných podob tzv. literárního dialogu. V tomto typu textu sleduje především napětí/míšení/kolisání mezi spisovností, spojenou s jeho veřejným (literárním) charakterem, a nespisovností, odpovídající reprezentaci soukromého mluveného (neformálního) projevu. Kromě textové a dějové situovanosti si všímá i způsobů evokace zvukové stránky promluv. Materiálově se příspěvek opírá zejména o hry úspěšných českých dramatiků z poslední doby, konkrétně *Zakázané uvolnění* Petra Kolečka, *Elegance molekuly* Petra Zelenky a *Společenství vlastníků* Jiřího Havelky; právě tyto autoři ve svých hrách silně odkazují na současný mluvený jazyk.

Michal Místecký, Lucie Radková, Jarmila Mádrová

Katedra českého jazyka, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě

Hodný a zlý policajt: dva kriminalisté ze seriálu *Stíny v mlze* pohledem kvantitativní lingvistiky

Příspěvek se zaměří na morfosyntaktické a lexikální charakteristiky promluv dvou typů policejních důstojníků, tzv. „zlého“ a „hodného“ policisty. Materiálem pro nás budou jazykové interakce kriminalistů s podezřelými/svědky/informátory tak, jak jsou zachyceny ve scénáři ke druhé řadě kriminálního seriálu *Stíny v mlze*. K dialogu s institucemi blíže Hoffmannová – Müllerová,

2000; Hoffmanová a kol., 2016. Zkoumány budou např. frekvence slovních druhů, pádů, typů zájmen, slovesných osob, způsobů a vidů, souřadných a podřadných spojek, ale také syntaktických atributů a příslovečných určení; z lexikální sféry se pak soustředíme především na sociolektologickou nasycenost a bohatost, lexikální hustotu a diverzitu textů (měřenou např. pomocí indexu MATTR). Charakteristiky budeme čerpat především z publikace Cvrčka a kol. (2020), kterou v českém stylistickém bádání považujeme za průlomovou. Výzkum bude probíhat kvantitativně a výsledky budou statisticky testovány; interpretace pak budou brát v potaz širší kontext, např. děj seriálu či povahové rysy jednotlivých postav. Obecně předpokládáme, že promluvy tzv. „hodného“ policisty se budou vyznačovat dominancí druhé slovesné osoby v plurálovém tvaru, komplexnějšími jazykovými strukturami, ale nižším podílem sociolektismů; u policisty „zlého“ předpokládáme opačné rysy. Přestože jsme si vědomi faktu, že jde o televizní seriál, v němž se pracuje s uměleckou nadsázkou a hyperbolizací, vidíme potenciál našich analýz i v aplikované sféře – např. jej bude možno využít při studiu kriminologie nebo při školeních kriminalistů.

Petr Pořízka

Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Výslovnost pod lupou: Jak se mění úroveň artikulace českých vokálů u moderátorů vlivem komercializace médií po roce 1990?

Příspěvek prezentuje fonetickou analýzu kvality českých vokálů u profesionálních mluvčích – televizních a rozhlasových moderátorů veřejnoprávních i komerčních stanic, a to s cílem zjistit, jak se v mediálním prostředí vyvíjela výslovnost českých vokálů v posledních třiceti letech a jaké faktory tento vývoj nejvíce ovlivnily.

Pro tuto sondu byly analyzovány projevy 55 moderátorů z veřejnoprávních stanic České televize a Českého rozhlasu vs. komerčních televizních stanic Nova, Prima a Barrandov. Analyzovaná data pokrývají období z let 1990–2018, což umožňuje sledovat i dlouhodobé trendy ve vývoji výslovnosti.

Metodou akustické analýzy (nástroj Praat) byly měřeny a porovnávány hodnoty prvních dvou formantů (F1 a F2), jež jsou klíčovými akustickými parametry pro charakterizaci vokalické kvality. Naměřené hodnoty byly následně normalizovány z Hz do ERB jednotek, aby bylo možno vzájemně porovnat data různého pohlaví. V příspěvku využijeme i výsledky našich dřívějších analýz moderátorů z období před rokem 1990 (z let 1970–1990), které ukázaly stabilní a ortoepickou realizaci vokálů s poměrně dobře odlišenými formantovými

pásmy jednotlivých segmentů a které poslouží jako komparativní materiál vůči současnému stavu výslovnosti a úrovni řečové praxe.

Výsledky odhalily významné rozdíly v řečové praxi veřejnoprávních a komerčních médií. Klíčovým zjištěním je zřetelný pokles úrovně výslovnosti vokálů po roce 1990, který lze přímo spojit s nástupem komerčních stanic. Naměřená data jsme prověřili statistickými testy (zejm. t-test, ANOVA a post hoc testy), jež potvrdily, že sledované parametry, tj. rozdíly mezi veřejnoprávními a komerčními moderátory, jsou statisticky významné. Moderátoři komerčních stanic obecně vykazují nižší úroveň výslovnosti vokálů ve srovnání s moderátory stanic veřejnoprávních. Tato skutečnost svědčí mj. o tom, že komercializace médií vedla k určitému uvolnění požadavků na standardní výslovnost i řečovou praxi samotnou a že klíčový vliv na tento vývoj mělo a má především působení komerčních médií.

Radek Skarnitzl

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Případy netypického přízvukování v češtině

Slovník přízvuk je téma, jemuž bylo v češtině věnováno poměrně hodně pozornosti, a to jak z hlediska jeho akustických korelátů, tak i jeho umístění. Výzkumy však odhalují stále nové otázky, především když chceme popsat řečové chování mluvčích v projevech, které jsou komunikačně funkční a nejsou pronášeny ve více či méně umělých laboratorních podmínkách bez zjevného komunikačního účelu. Tento příspěvek se zaměří na dva aspekty přízvukování v češtině, které doposud nebyly podrobněji zmapovány nebo v dosavadních popisech mluvené češtiny nebyly ani připouštěny. První se týká anakruzí, tedy nepřízvučných slov na počátku prozodické fráze (např. *A 'zase 'bylo 'jaro.*). Anakruze byly doposud popisovány jako záležitost výhradně jednoslabičných slov, neformální pozorování však ukazují, že dvouslabičné anakruze jsou zcela běžné a lze se setkat i s delšími. Druhý aspekt se zaměřuje na jednoslabičné mluvní takty, tedy na situaci, kdy se vedle sebe vyskytují dvě přízvučné slabiky a dochází k tzv. střetu přízvuků – situaci, které se jazyky obecně vyhýbají (např. *Byl 'v Praze, 'Brně 'a 'Olomouci*). Pro zkoumání přítomnosti těchto dvou netypických způsobů (ne) přízvukování byly použity nahrávky dvou žánrů, které jsou čtené, avšak pronášené s jednoznačným komunikativním účelem a s jasně definovatelným publikem. První žánr představují rozhlasová zpravodajství Českého rozhlasu I a II, druhý pak úryvky z audioknih čtené profesionálními českými herci. Každý žánr zastupuje osm mluvčích ženského a osm mužského pohlaví, řečový materiál od každého z nich zahrnuje minimálně tisíc slov. Výše uvedené příklady nebyly

vybrány náhodou: první analýza ukazuje, že právě spojka „a“ se vyskytuje nejčastěji nejen jako anakruze, ale i jako samostatný jednoslabičný mluvní takt. Příspěvek se výskytu těchto netypických způsobů využívání přízvuku bude věnovat podrobněji i ve vztahu ke konkrétním kontextům.

Michaela Svatošová

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Možnosti výpočtu a zobrazování lokálních změn tempa řeči

Při vnímání a hodnocení mluvených projevů si často všímáme jejich temporálního ztvárnění, například když z příliš vysokého tempa usuzujeme na nervozitu mluvčího. Odrazem těchto popisů zachycujících celkový dojem jsou globální ukazatele (průměrné mluvní či artikulační tempo), které ve fonetickém výzkumu převažují. Méně pozornosti bývá věnováno průběžným změnám tempa řeči a jejich významu, ačkoli k lokálnímu zpomalování a zrychlování artikulačního tempa dochází i v rámci jednotlivých promluv, nejen na jejich hranicích.

V příspěvku proto bude představena metoda výpočtu lokální rychlosti artikulace a zobrazování jejich hodnot, která umožňuje zkoumání vývoje tempa řeči v čase. Na trvání hlásek má vliv řada faktorů včetně fyziologických aspektů produkce řeči, které způsobují odlišné inherentní trvání různých hlásek. Zatímco běžně používané temporální ukazatele dané rozdíly nezohledňují, navrhovaná metoda tyto vybrané faktory normalizuje a poukazuje tak na změny tempa, které mohou potenciálně nést komunikačně relevantní funkce. Nastavení parametrů modelu přitom vychází z analýz temporálních vlastností českých hlásek provedených na nahrávkách souvislé řeči (rozhlasových zpravodajství a profesionálně načtených audioknih) od 32 mluvčích obsahujících přes 170 000 manuálně anotovaných hlásek.

Uvedený nástroj tedy poskytuje podrobný pohled na artikulační tempo. Umožňuje kvantifikaci a vizuální zobrazení jeho změn v promluvách v podobě temporálních kontur, které mohou být analyzovány společně s průběhem melodie nebo dalšími parametry. Využití této metody bude ilustrováno na příkladech lokálního zpomalování a zrychlování v nahrávkách rozhlasových zpravodajství, které budou charakterizovány z hlediska fonetického kontextu i sémantické náplně. Navazující studie by se dále mohly věnovat dialogům či spontánnějším žánrům, u nichž dosavadní výzkum naznačuje větší temporální variabilitu než u čtených textů, například politickým debatám.

Jindřiška Svobodová, Jan Kij

Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Mluvíme, nebo píšeme v chatech?

Komunikace na sociálních sítích se realizuje ve specifickém komunikačním rámci, a ačkoli se jedná o rozhovor fyzicky nepřítomných osob realizovaný „na dálku“, patří k jeho častým charakteristikám soukromost a neoficiálnost. V našem příspěvku se proto chceme zaměřit především na výzkum rysů psanosti a mluvenosti v komunikaci realizované v on-line prostředí, konkrétně na chatu.

V práci si stanovíme markery obou těchto systémů (tedy mluveného a psaného kódu) a následně budeme jejich výrazové prostředky vyhledávat v autentickém materiálu chatových komunikací. Získaná excerpta utřídíme a po výchozím statistickém šetření provedeme jejich kvalitativní analýzu. Cílem naší sondy do tohoto typu on-line komunikace je zjistit, zda je „chatování“ bližší mluvenému nebo psanému kódu, případně jakým způsobem se realizuje neverbální složka komunikačních aktů.

Materiál pro analýzu jsme získali dotazníkovým šetřením realizovaným během první poloviny roku 2023, respondenty jsme požádali o zaslání záznamů z osobní chatové komunikace, jež byly vyhotoveny pomocí nástroje snímku obrazovky telefonu či počítače. Celkem máme k dispozici vzorek 509 snímků, zaslaných od respondentů ve věkové kategorii převážně od 16 do 26 let (konkrétně do této věkové skupiny patří 81,6 % respondentů), odpovědi ale zaslali i starší respondenti.

Svým příspěvkem chceme navázat na starší podobně orientované práce a na získaném vzorku ilustrovat aktuální podobu soukromé on-line komunikace.

Jitka Veroňková

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Vztah tempa řeči a mezipauzových úseků ke stavbě textu zpravodajského typu

Na zvukovou realizaci textu včetně jeho členění a umístění pauz má do značné míry vliv syntaktická a významová výstavba (pro češtinu viz především práce F. Daneše a Z. Palkové). Cílem experimentu je prozkoumat, a) do jaké míry se mluvčí shodnou ve způsobu členění souvislého textu, konkrétně v délce mezipauzových úseků a umístění předělů mezi nimi, včetně souladu se syntaktickou a významovou strukturou textu, a b) zda se v realizaci různých mluvčích objevují obdobné temporální vzorce. Výchozím textem je zpravodajská relace,

kteřá obsahuje šest částí: úvodní ohlášení a závěrečné odhlášení (46 a 56 slabik) a čtyři zprávy (75–155 slabik). Analyzovaný soubor tvoří čtyři nahrávky tohoto textu realizované laickými mluvčími ($n = 4$ ženy). Mluvní tempo zpravodajské relace jako celku se u analyzovaného materiálu pohybuje od 5,0–5,9 sl/s, artikulační 5,5–6,7 sl/s. Obdobné temporální vzorce lze vysledovat ve vzájemném poměru tempa řeči mezi jednotlivými zprávami uvnitř zpravodajské relace. Nejvíce variabilní, jak z hlediska tempa řeči, tak počtem mezispazových úseků, bylo koncové odhlášení; mluvní tempo této části relace vykazovalo hodnoty 5,1–6,5 sl/s a mluvčí ji členili na 3–5 částí. Z neformální diskuse s respondenty vyplynulo, že způsob zvukového ztvárnění textu ovlivnila jejich představa o tom, jak by žánr zprávy měl být realizován, což znamenalo zejména vyšší tempo řeči. Někteří mluvčí však neměli pro zvolené tempo řeči dostatečně zvládnutou techniku přednesu, a to mělo v některých případech za následek přerušky či nedostatky na segmentální úrovni, příliš dlouhé či naopak příliš krátké mezispazové úseky a málo variabilní melodický průběh.

Jana Vičková

Katedra českého jazyka, Pedagogická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Mluvený projev mezi technikou a kulturou aneb od postoje k artikulaci

Aktuálně probíhající výzkum prokazuje, že je-li mluvenému projevu věnována pozornost na úrovni analýzy kvality mluvených projevů mluvních profesionálů, zaměřuje se obvykle především na to, co je označováno jako kultura mluveného projevu. Její zásady jsou nahlíženy převážně z lingvistických perspektiv, ať už na rovině segmentální či suprasegmentální. Orientace na techniku mluveného projevu nebo na hlasovou výchovu bývá vyhrazena hlasovým profesionálům uměleckých oborů. Tento příspěvek propojuje zásady hlasové techniky s principy řečové kultury a poukazuje na to, že kultivovaný mluvený projev je podmíněn nebo alespoň značně usnadněn technickou přípravou tvoření hlasu.

V rámci péče o kultura mluveného projevu bývá zdůrazňována potřeba mj. přesné artikulace, logického frázování a adekvátního tempa a rytmu. Stabilní kvalita těchto parametrů závisí na fyzické technice: pozice nohou, kyčlí a páteře a ramen ovlivňuje tvar a napětí trupu, tedy možnost vytváření dechové opory. Pozice ramen předjímá pozici krční páteře a hrtanu, ovlivňuje pohyblivost čelistního kloubu a vytváření prostoru v dutině ústní. Tím podmiňuje svalovou práci artikulátorů a artikulační přesnost mluveného projevu, která těsně souvisí s (vědomým či intuitivním) respektováním ortoepické normy.

Kromě aktivity je nutnou součástí adekvátní fyzické přípravy i uvolněnost. Přílišné zpevnění svalového abdominálního korzetu omezuje funkci bránice, mluvěcí není schopen přesně svůj dech ovládat, což se do mluveného projevu promítá jako defektní frázování a nefunkční kolísání tempodynamiky. Vědomé ovládnutí dechu společně se schopností aktivizace sekundárních rezonančních dutin umožňují vznik tzv. řečnického formantu, který zajišťuje percepčně žádoucí nosnost, znělost a průraznost hlasu. Absence technické hlasové průpravy u profesionálních mluvěcích např. v médiích přispívá k šíření a ukotvení nežádoucích jevů, jako je nepřesná artikulace, překotné tempo, nečeský rytmus, nelogické frázování, absence dechové opory a tlačený hlas s dominantní hlavovou rezonancí.

Zvládnutí techniky hlasové produkce umožňuje přesnější zacházení s lingvistickými i mimo (a para) lingvistickými prostředky v souladu s aktuální komunikační situací tak, aby bylo dosaženo komunikačního cíle.

Jan Volín

Fonetický ústav, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Prominence modálních sloves v souvislých narativech

Modální slovesa jsou slovesa označována jako neplnovýznamová, případně pomocná. V angličtině jsou mnohá z nich uváděna jako slova se slabými formami. Čeština však není jazykem, který by standardně redukoval hláskovou podobu slov. Je ovšem možné, že potenciální přízvuk nebude na modálním slovese za určitých okolností realizován. Právě zjištění těchto okolností je v ohnisku našeho zájmu. Komplementárně k tomu se ptáme, jak je to s přízvučností plnovýznamových sloves, s jejichž infinitivem se modální slovesa nejčastěji pojí. V tomto ohledu se zaměřujeme především na jejich danost v konkrétním kontextu.

Korpus o rozsahu více než 16 000 slov byl vytvořen z nahrávek audioknih. Žánrově se jedná o narativy, mluvním styl lze označit jako zřetelný v připraveném monologu. Mluvěcími jsou profesionální čeští herci (8 žen, 8 mužů, každý minimálně 1000 slov).

V tomto materiálu jsme našli 237 modálních sloves. U každého z nich jsme zjišťovali jeho pozici ve větě, jeho postavení vzhledem k modifikovanému infinitivu, jeho přízvučnost a jeho sémantické, případně strukturní vlastnosti, které by s přízvučností/nepřízvučností mohly souviset. Sémantiku zde pojímáme v širším slova smyslu, tedy včetně zřetele k aktuálnímu členění větě.

Výsledné konfigurace nalezených vlastností naznačují souhrn formálních i významových aspektů. Komplexní obraz existujících situací je ale v zásadě uspořádaný a lingvisticky interpretovatelný.

Miloslav Vondráček

Ústav pro jazyk český AV ČR

Nepůvodní předložkové a spojkové výrazy v mluvené komunikaci

Vedle primárních prepozic a konjunkcí (*u, a*), jež tvoří jádro slovního druhu, se v psaných textech objevují tytéž elementy sekundární, stylově více či méně neutralizované (*kvůli, mimoto*). Spektrum původně nepředložkových a nespojkových výrazů rozšiřují výsledky slovnědruhové konverze ne plně slovnědruhově ukotvené, jejichž funkční posun přitom slovnědruhové konverzi nasvědčuje (*formou, eventuálně*). Rezervoár disponibilních prostředků doplňují předložkové a spojkové výrazy víceslovné, nesoucí zpravidla příznak psanosti, knižnosti, administrativní či odborné stylové příslušnosti (*na základě, po stránce, počítaje v to*). Prepozicionalizované a konjunkcionalizované skupiny lze zpravidla zaměnit diachronně předchozí jednoslovnou předložkou či spojkou nebo jejich spojením (*s ohledem na to, že = protože; v zájmu toho, aby = proto, aby*).

Přesun těchto prostředků z psané formy komunikace do mluvené je podstatným dokladem desémantizace (dílních komponentů), funkčního posunu celku a změny jejich pragmatické charakteristiky. Slovnědruhová klasifikace, která je z podstaty věci v takových případech netriviální, dostává vazbou na mluvenou formu komunikace účinný argument (jakkoli si uvědomujeme procesy, které za posunem vězí).

Příspěvek je věnován právě takovým konverzním procesům (jejich detekci v mluvě, přednostně v korpusech mluvené češtiny, druhotně v přechodné zóně elektronické komunikace s rysy mluvenosti, sledování diskurzních souvislostí a dovozování patrných slovnědruhových efektů).

Martina Waclawičová, Lucie Benešová, Václav Horký

Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta, Karlova univerzita v Praze

Korpusy neformální mluvené češtiny ČNK – minulost, současnost a budoucnost

Spontánní mluvený jazyk je v mnoha ohledech unikátní, a právě proto je i předmětem zájmu mnoha (nejen) korpusových lingvistů. ČNK disponuje rozsáhlým materiálem spontánní mluvené češtiny, korpusy nepřipravených, neveřejných neformálních dialogů. Příspěvek bude mapovat, jak se mluvené korpusy vytvářejí, a zaměří se jednak na přepisovací pravidla, jednak na postup technické přípravy.

Začátek mluvených korpusů ČNK sahá do roku 1988, kdy započalo nahrávání pro Pražský mluvený korpus. V 90. letech pak vznikala jeho paralela, tzv. Brněnský mluvený korpus. Přepisovací pravidla obou korpusů usilovala o za-

chycení specifických rysů mluveného jazyka (volnější pravidla umožňovala určitou svobodu v přepisování a z ní vyplývající variabilitu). Z jejich základních principů vyšel později způsob transkripce používaný v korpusech řady ORAL, jejichž vznik spadá do let 2002–2017. Zpracovávání mluveného jazyka přinášelo nové způsoby zkoumání, zkušenosti i potřeby, a proto se přepisovací pravidla vyvíjela i v průběhu práce na jednotlivých mluvených korpusech této řady – největší změnou byl přechod od klasické syntaktické interpunkce k interpunkci pauzové. Zásadní změnu přinesly korpusey nové řady ORTOFON, které obsahují nahrávky z let 2012–2020 – mluvená čeština je v nich zachycena na dvou paralelních rovinách, ortografické a fonetické.

Novější korpusey se přepisují ve specializovaných programech, které umožňují propojit jednotlivé úseky textu se zvukovou stopou – korpus ORAL2013 v programu Transcriber, korpus ORTOFON v programu ELAN. Všechny korpusey se pro zpřístupnění v rozhraní KonText převádějí do vertikály, formátu volně založeného na TSV a XML. U korpuseů se postupně rozšiřoval doprovodný materiál – korpusey ORAL v1 a ORTOFON jsou lematizovány a morfologicky značkovány, v korpuseu ORTOFON jsou struktury vyznačující *překryvy*, *metainformace ad.*

Na to nejlepší z předchozích mluvených korpuseů se snaží navázat současný sběr pro budoucí korpus ORTORAL. Jeho název napovídá, že bude zpracovávat mluvená data na dvou rovinách – *ortografické* navazující na korpus ORTOFON a rovině *oral* navazující na principy přepisu v korpuseu ORAL2013.

